

յառաջ բերել: Այսչափ ցրտութեան մէջ բնաւ մանրէ չի գտնուիր՝ որով մանրէները ջարդելու միակ նիւթն սա է: Երբ հեղուկ օդը բիշ մը տաքնայ՝ այսինքն — 191⁰ ցրտութեան հասնի, մեծ զարմանք, կը սկսի եռալ և շոգիանալ, մինչդեռ քովի առարկաները սառ կը դառնան: Հիմաջ օրուան մէջ 7,000 լիտր, վաճառելի հեղուկ օդ կը պատրաստեն: Բժշկութեան մէջ ալ գործածելի բլլալը յայտնի է. բայց օգտակարագոյն եղաւ անպատեհութեան համար. ասով կտրուելիք անդամը բոլորովին կը չորցրնեն, կը սառնեցնեն անդգալի կը դարձնեն. իսկ քաղցկեղի մէկ հատիկ դարմանն այս է:

Ամերիկացիք կ'ըսեն թէ գալ դարը հեղուկ օդոյ դար պիտի բլլայ, կը մտղծենք տեսնել:

Հ. Ն. ՏԻՐԱՅՈՒՆԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐՈՆԻԿ

Ջանչեան: — Մարմառեան եպիսկոպոս: — Թրքահայ վարժարաններ: — Մշակ: — Բնագանդին և Ամնասարեան վարժարան: — Արտասու մանի մամուլը: — Նոր-Օր: — Ս. Պարթեան: — Անթրոպ լրագրութիւնը: — Նոր քննադատները:

Ան հարցմանքներ որոնց պատասխանը չուարեղով կամ լուռութեամբ կը տրուի. որքան մոմտուք, որքան ցաւ պատճառեց երբ ինչ կը հարցնիր քնարերգու թղթակիցներէս մին, թէ «Մեր մէջ նոր Ջանչեաններ պիտի ծաղկին», «ո՞վ պիտի որդե սպառնա հայուն արցունքը»: ասոր առջեւ լռել թէ չուարիլ: Մարդկութիւնը ինչքան տկար և ինչքան խեղճ է որ բարիներ քիչ, իսկ խիստ բարիներ ամենաքիչ կ'արտադրէ. և այդ վերջիններէն էր Ջանչեանը, որուն նման մի աղքատ՝ բայց որբերուն իրերու ամենէն մեծ բարեբար՝ հայ հասարակութիւնը միայն զինքը ծնաւ, և թէ իր նմանն ունի՞նք կամ պիտի ունենանք, թող ձայն տան նմաններն, և թէ կան: Ներկիներս ամենք Ջանչեաններու կը կարօտինք. հայ որբիկները արտասու լից աչօք անոնց օգնութեան կը նային: Ջանչեանի կորուստը հայութեան զիտած որտեղը լացուց: Իսկ որբիկներու սիրտը խոր խոցեց: Զի թողունք անտէր՝ հայութեան ամենէն զրծ:

բաղչ գառնուկներն, չի թողունք որ նորոգուին անոնց մեծ վերքերը: Եւ որբերու խնամակալութեան այն զործն որ արդ սկսած է և նուէրական դարձած, այն պէտք չէ դադարիլ այլ ընդհակառակն յառաջանալ և մեծանալ: Օգնել տեսնելին, թշուառին, օտվեալին, մարդկութեան համար քան զայդ աւելի ինչ մեծ գործ կ'ընայ լինել. բարերարին յիշատակը բնաւ վերջալոյս պիտի չուենայ: Ջանչեան մը հայութեան այդ ամենէն սիրուն զաւակը՝ թմր լինի մեղ օրի. նակ: Որո՞նք սիրտը, որ հայու արեւն կը կրէ, չի բարախեր անոր յիշատակին. հայ լրագրութիւնը իբրեւ ազգային ամենէն մեծ սուգն, այնպէս զուսեց անոր բոթը. և ժողովրդական ամենէն հեղինակաւոր թերթին՝ ի յիշատակ այդ մեծ բարերարին, իր էջերուն՝ ամիսներ տաճող՝ դամբանական գոյն մը տուաւ. կ'օգտեմ աւանդակը «Մշակ»ը՝ որ զիտէ պատուոյ արժանաւորին արժանիքն: Թրքահայ մամուլը սրճափ որ կարելի էր և կ'ընար, դառն արտասուք թափեց այդ անմահ բարերարին վրայ (և ի զուրքննադատուեցաւ): Վառնայի սուր զրկները, սուր ճիշդը և կակնները բարձրացուցին. և զիպատհայ մամուլը՝ որտով լացաւ անոր կորուստը: — Եւ երբ այս ողբերգու նկարագիրն կ'ընծայ, Տրապիզունէն եւ երկզպառու նամակ մի կը ստանայ: «Վաթնդիկէ Հայ Հասարակութիւնը ցաւ ի սիրտ յայտնէ Ձեզ իւր մեծ և տխրալի կորուստը յանձնի իւր սիրելի Հովնապետին Արհիպապատի Մարմարեան Պօղոս Եպիսկոպոսի որ հանգաւ ի Տէր»: Եանթաւ հար զուժ մ'էր այն, բարի մը եւս կը յափշտակուէ: Այդ բարձրաստիճան եկեղեցականը, Վիկտոր Հիւկոյի Մերիէլ արդար ժերսենւոյ պատկերն կամ լաւ եւս բնագաղտն էր. անոր ամբողջ առաքինութիւնը, և բարի յաակութիւնը պատմիչու համար, «Բաղամիւլեպ» իս սուղ էջերն չեն բաւեր, բայց քանի որ նա ամբողջ համազօր հայութեան հասարակապէս սիրելի և համակրելի էր. աւելորդ չեմ համարիլ անոր կենաց յուշիկ ներկայացունել «Բաղամիւլեպ» ընթերցողաց: Մարմառեան Գեր. Ե. պիսկոպոսը՝ իր մահականացուն կը կնքէ 70 տարուան հասակի մօտ. Գ. Հասունի աշակերտ և անտի ձեռնարարած է. իր յետին աստիճանի արգոյնի խոնարհ, համառ ընտելութեամբ բնաւ ցոյց չէր տար զաղաքագէտ և մտաւորական կարողութիւնը. զիտէր մի քանի լեզուներ լատին, գաղ. իտալ. թուրք. և նոյնպէս զիտէր զբարբառը. հմուտ էր հայ և լատ. աստուածաբանական դիտութեանց: Վերժիւնիքը

լինելով իր հօտին ուսուցիչական յառաջադի-
մութեան՝ իր օրով աշխատեցաւ վարժարաններ
բանալ, և Տրապիզոն և այլուր, իր շնորհիւ
Ֆրէնկերը կրցան մուտ գտնել Տրապիզոն, և
իւր շնորհիւ մեր Միտաքանութիւնը կրցաւ ի Տրա-
պիզոն երկրորդ անգամ Վ. Հ. Մ. Նուրիխանի
ձեռքը հաստատել Միխիթարեան վարժարանը, և
ուր անխորհրդ կը յաճախէ համալսողի հայու-
թիւնը, և այդ վարժարանին ժողովման և յա-
ռաջագիմութեան մեծապէս նպաստած է Մար-
տառեան գերապայծառին բարոյապէս մեծ քա-
ջաւերութիւնն և աշխատութիւնն, և ներկայիս
նոյն վարժարանը ուսուց և թուրք հայ գաւա-
ռաց կեդրոնական կրթարանն եղած է, Հան-
գուցեալ Եղիշկուպուր՝ տեղեւորով նոյն վար-
ժարանին յառաջագիմութիւն մեծ փափաքով
կը խնդրէր Միտաքանութեան նաեւ ի Սամսոն և
յԱմասիա մի մի վարժարաններ բանալու և հոն
եւ իր հօտին դաւանկները կրթելու. նա ըմբռ-
նած էր որ ժողովրդեան մը յառաջագիմու-
թիւնը՝ ընտիր կրթական նպատակներէ կը
կախուէր: Վերափոխման փոփոխութեան կուսա-
նաց ընկերութիւն մը հաստատեց իրեն հպա-
ճառակ Պոնտոսի մէջ գտնի քաղաքաց մէջ, և այդ
կուսակցին մայրաքաղաքներէն, աղջկանց դասա-
կարգը կրթական, ուսումնական և արհեստա-
կան զգալի օգուտներ տեսաւ: Իր ամենէն ու-
շագրաւ առաքելութիւնն աղքատաբերութիւնն
եղած է, առհասարակ ամենուէն ողորմած էր,
ինքը ամենաղքատ կեանք մը վարելով, ստակ-
ներն կը հասցընէր աղքատներ և կարօտելոց-
բանին ամենէն ընդամենը առամա՞ր սորակեցաւ
անձ մը եղած է: Հռովմէական Սինոտին ամե-
նէն արդիւնաւոր անգամներէն մին եղած է,
Հանգիւստ քրքալանին ոսկերեան և որոտով ցա-
ւակցութիւն իր սգուողի հօտին: — Հանգուցեալ-
ներու վրայ խօսելու ժամանակ, ուրախ փայտ
մը կ'ուռնենանք տեսնելով « Բիւրակն » ի յա-
րութիւնը, ամեն մ'աւելի մեղեդութեան դա-
տապարտուած էր և նորէն կը վերանկերանա-
նայ: Բըբան այլը մեղադրին թրքահայ ամամու-
լի ներկայ ուղղութիւնն, բայց անոնց դիւցադ-
նական յարատեւութիւնը, տոկունութիւնը, ա-
մենէն անմխիթար կացութեան մէջ, զգալի
հաստատեք մըն է իրենց ողջ տարաբերութեան
և ազգաբերութեան յայտարար առաքելութեան
մէջ, Ս. Դաւիթեան ընդօրինակելի է, և ամենէն
գովելին. իր վերջին պրակին վրայ պիտի խօ-
սինք՝ առաջնակալ « Բաղձմովեպ » ի Հանդէս Հան-
դիտիցի բաժնին մէջ, որուն կը պատշաճի իր
քանադարական բովանդակութեամբը: — Հռով-

մէական Հայոց միակ օրագիրն « Մեհմուտի
ախպար » իր բովանդակով « Գուրոցներու վե-
րաքացում » վերնագիր յօդուածով (թիւ 3764)
կը ստեղծէ անդադառնալ Պօլսոյ կրթական
հաստատութեանց վրայ: Թրքահայ թերթերու
մէջ՝ առիթ կը վիտան վարժարանաց « Թեքլա-
ներ » մէջն տեսակ, և ամանք շատ պարզ
և այլը ընդհակառակն շատ չափաւորած, և որ-
քան փափաքելի էր որ ըստ ծրագրաց՝ լինէր
նաեւ զորժագրութիւնը: Միխիթարական չէ
յայտնելն, որ շատերն հաստատարմ չեն իրենց
յայտարարած ծրագրին. ինչ չափ անամէլ
« Թեքլա » ներքէն, ինչ օգուտ վարժարանի մը
համալսարանական ուսուցիչի համբաւէն, երբ
անոր ամենէն յառաջագիմ աշակերտն, տարրու-
կան պատմութեան իսկ տեղեակ չէ, և կը պա-
տաւորաբար արտաստանայ դիմել առանց գիտ-
նալու Սոկրատի մի և որ ազգէն լինելն: Լա-
ւազոյն էր և շատ փափաքելի պայթուցիկ « Թե-
քլա » ոչէ՝ ողջամիտ և իրական զորժանեւ-
թեան դիմել: Եւ այս կարելի պիտի լինի, երբ
նոյն թրքահայ թերթերը մի քիչ կ'ազդեցորու-
թիւն տան և հետաքրքրուին՝ տեղացի վար-
ժարաններով, ի վեր հանեն (առանց կողմա-
կալութեան կամ հակառակութեան) անոնց
ներկայ ուղղութիւնը, քննելով, քննադատելով,
նկարագրելով, և եթէ կարելի է առողջ գաղա-
փարներ ալ հաղորդելով, (յարգելով սակայն
ողջմտութիւնը, համեմատութիւնը, և խոյս տա-
լով յաւակնոտ և իմաստով ճացատրութիւննե-
րէն, պատգամներէն): Յ. Թօլայեանն առաջնաբա-
ւոր գաւազն՝ վերոյիշեալ թերթին մէջ իր ման-
կական վարժարանական յիշատակները կ'ար-
ձանագրէ. կը սքանչանայ Համալսարան և լու-
սաւորեան վարժարանաց վրայ, անոյ յու-
գումներով նոյն հաստատութեանց վարժիչներն
կը զրոտատէ: կը սիրէ միայն պայսափ: Բայց
Ս. Թօլայեանն աւելի բան մըն ալ կ'ատարած
պիտի ըլլար, եթէ նաեւ արձանագրէր այդ վար-
ժարանաց պատմութիւնը, անոնց ազգին տա-
ժած օգուտն և թէ ինչ նշանաւոր աշակերտներ
մինչեւ ցարք ունեցած է: Վասն զի ասոնց մա-
սին դեռ հրապարակուա մի որոշ գաղափար չէ
յայտնուած, և շատերն հակառակ և անմխիթա-
րական լրեր կ'ու տան — Այդ վարժարաննե-
րէն կ'անցնէր ինչ կարգաւոր կեդրոնական վարժա-
րանին: Լուսած էր այդ վարժարանին մեծ համ-
բաւը, լուսած էր որ անկից եղած են ազգին
օգտակար սանիկներ, որոնք ներկայիս մի լու-
ղիքը ունին զրոյով և արհեստով: Լուսած էր որ
անկից կը բխին թրքահայոց ամենէն յաւակ-

նոս գրելներն. լսուած էր որ այն է Պոլսոյ ա-
մենէն լաւ և զոհացուցիչ կրթական ծրագիր
մին և ուղղութիւն մ'ունեցողն, և այս վերջին
ըստը աւելի կը հետաքրքրէր, և զոր կ'ուզէի
ստուգելու բաղդ կամ պատիւ ունեցայ ըստ
այդ համալսարան վարժարանին հիւրասիրու-
թիւնը վայելելու: Ձեռն գուշակը Պոլսոյ պէս
տեղ մը՝ այդպիսի կոկիկ վարժարանական հաս-
տատութիւն մը գտնելու: Ենէքը թէեւ եւրո-
պական պահանջած առողջաբանական պայման-
ներու ամէն տեսակէտով օտաւալ չէ, բայց սա-
կայն ըստ կարելոյն այդ ամենին ուշադրու-
թիւն կը տեսնուի: Հոն կը յառնախեն երախայ
մանուկներէն սկսեալ մօրուսաւոր և հասակաւոր
երիտասարդներ. և ամէն դասակարգի համար
վարժարանը ունի յատուկ վարպետներ, որոնք
ամենն ազգին դասակարգ օգտակար լինելու հա-
մար՝ իրենց խօսակցութեանց մէջ զգալի և մեծ
խանդ ու եռանդ կը ցուցնեն. քննեցի ուսման
աւանդման եղանակը, ծրագիրը և անոր դրժա-
ծութիւնը: միւլթարական և զոհացուցիչ էր ա-
մէն բան. և մանաւանդ երբ տեսայ որ հոն մեծ
կարեւորութիւն կը տրուի հայ բանասիրական
գրական, պատմական ճիւղերուն և անոնց հետ
գրեթէ զուգահաւասար կարեւորութիւն կը աը-
բուի բնական և բնապատմական գիտութեանց,
որոնց համար վարժարանը ունի յատուկ ֆի-
զիքաւոր մը, քիմիարան մը և բնապատմական
տարասկներ և այլն: Բայց վարժարանէն դուրս
չելած չեմ ուզեր զոց թողուլ այն դարանը
ուր վարժարանական մեծ առաքիտութիւն մը
կայ: Ընդ. հովհն Գ. Ա. Բարունակեան ինչ կը
ցուցնէ այն դարանն ուր զետեղուած են զրքեր՝
դասական, պատմական և լեզուաբանական այս
զրոց հասաւոր մը վարժարանիս բարեւեր աշա-
կերտաց գործն է կ'ըսէ առաջնորդս. անոնք
դրամական փաբրիկ նսւէրով մը դնած են այդ
զրքերը, և նուիրած վարժարանիս, այն պայ-
մանաւ՝ որ աղքատ աշակերտները դասողքերէն
չի ներդին և գործածեն զանոնք: Եւ այս ա-
ռիքինութիւնը մըքան չի ինչ, որքան շիրուն
և սիրելի էր, և կը ոպառուէր Պոլսոյ վարժա-
րանէ մը. պէտք է խօստովանել՝ որ այսպիսի
գործ մը չենք տեսած քաղաքակիրթ արտա-
սահման վարժարանաց մէջ: Եւ հաւաստիկ
այն գեղեցիկ յիշատակները զոր կերտնական
վարժարանը ինչ ներշնչեց: — Բայց մեր
վարժարանական լրերն բաւական երկարեցան,
անցնինք լրագրական շարժման որ հետաքր-
քրականն է: «Մշակ» իր խարազանը դեռ կը
շարժէ. Ռեյնան, Տֆուրեն, Ջօզայ կը պաշտպա-

նուին. Թոդ պաշտպանուէին, միայն չի մոռնա՞ն՝
որ առանց կրօնի Հայութիւնը դիակ մըն է Ե
Խորինացոյ հակառակարդը կը ժպտին, և կա-
րիէր առանց քննական փաստի ախոյեաններ
կ'ունենայ, մը քաղաքակրթութեան Մշակը, և
ուր քաղաքաբանն անհամ խնդրիր— «Մշակ»
կ'իմանա՞նք որ արկածած ծանօթ Ախալքալա-
քի գաւառը 400,000 բուրլէ չափ ֆլաւ ունե-
ցած է, կը գրէ նոյն թերթը (վնասված գիւղե-
րը, որոնք բուրլը միասին բաղկացած են 1884
ծուիթ» 17,612 բնակիչներով, այժմ ամենա-
ցաւալի բնութեան մէջ են գտնվում: 17,612
հոգի, բառի բառն նշանակութեամբ, մնացել
են քաղցած: Միթէ այնքան քաղաքական մեծ
մասը մեր արեւակից հայերն չեն՞ մեր հարուստ
միլիոնատեր հայերը ինչ կը մտածեն, այդ ո-
ղորմելի սովեալներու մասին: — Գարակէօ-
զեան Որբանոցի ծանօթ խնդրը դեռ մտեալու-
կան կաց մ'ունի. դեռ 20,000 լիրան ապարդիւն
կը մնայ. բայց ազգին քաղաքիս որբերը կու-
շան, կ'ողբան, ողորմութիւն և զիւրթիւն կը
խնդրեն, և ինչու այդ թշուառներուն հա-
մար յատկացուած 20,000 լիրան՝ անոնց չու-
տով օգնելութեան չհասնի. և միթէ որբերուն
բարձրատեսիւն և արժանապատիւ տներ մեզմէ
աւելի չի՞ մտածեր և չի՞ խղճար իրեն սգաւոր
մանուկներուն վրայ: Պ. Բիւզանդի ֆէլեան այս
կարեւոր խնդրոյն վրայ հասարակութեան ու-
շադրութիւնը կը հրաւիրէր, և միեւնոյն ատեն
ներքի մը ուրիշ կարեւոր նիւթը կը կը շօշափէր-
իւր 1179թորդ թերթով, մանրամասն տեղե-
կութիւն կու տայ Սանասարեան վարժարանի
վրայ: «Բիւզանդիոն յի յարգելի խմագրագե-
տը միշտ պարտաւ կը կարդայ նոյն վարժարա-
նի մասին և թէ իր բողոքներն՝ որքան իրաւ-
կամ անիրաւ են, այդ կը թողու՞նք նոյն վար-
ժարանին պատասխանատու խնամակալ անդա-
մոց: Այդ քննադատութեան դէմ կը պատե-
րագի Պ. Մ. Տէրպէտեբեան իր պաշտպանու-
ղանէն յօդուածով, և փափաքելի էր որ յաշի-
չէր զօրաւոր փաստ մը գտնէ Պ. Քէշեանի դրա-
կան քննադատութեան դէմ: Մենք բնաւ նպա-
տակ չունինք աննպատ խօսելու այդ կարեւոր
հաստատութեան մասին. Հայ վարժարանական
ամսլիթթարակն կացն ընդհանուր է և եթէ
այսօր մանրամասն քննադատական մը հրա-
տարակուի ազգային նշանաւոր համարուած
կրթական հաստատութեանց վրայ, արդեօք
պիտի գտնե՞նք միւլթարական կէտ մը, (միայն
չենք մոռնար յարգելու հագուստագիւտ բացա-
ռութիւնները, որոնց վրայ միայն ապտաւ որ

լարուած հակակրօնութեամբ կը խօսուէին և կը գրուէին): Սանատարեան վարժարանէն ակնկալել նշանաւոր դրագէտներու կամ բանասէր սաներ, այդ ամենամեծ յուսախաբանութիւն մըն է: Եւ արդէն ապարդիւն ջանք մը պիտի լինի, եթէ նոյն վարժարանը աստիճան հասնուի սաներ պատրաստելու աշխատի: Նայա որ միջավայրը իրենց զովելի ջանքին պիտի չի նպաստէ երկրորդ՝ նայի վարժարանէն յաճախող սաներէն ամենէն մեծ մասը՝ չքաւոր դասաւանդներ և գիւղացիներ լինելով, ասոնք ունէին փափաք պիտի ունենան ապրելու համար՝ արհեստ մը սորվելու, քան թէ սնանկը զբաղիտութիւն մը: Վառն զի շատ ապահով են որ լուի դրագիտութիւնը զիրենց սովալըրուի կացոյն կ'առաջնորդէ, և ասոր օրինակ և ապացոյց ներկայ դրագէտներն չեն: Ազգին սիրելի այդ վարժարանը, շատ օգտակար պիտի լինի, աւանդելով իր սաներուն գիտութեանց հետ արհեստական, տնտեսագիտական, մշակական մասնաճիւղեր: Եւ Սանատարեանցի նպատակն արդեօք ի՞նչ էր, որ իր վարժարանը հայութեան «Մշակ» կեդրոնավայրին մէջ կը հաստատէ. միթէ թուացիկ դրագէտներ, թէ Եւրոպայի գիտութեամբ օժտուալ երկրագործ և արհեստագէտ սաներ տալու իր հայրենիքին: — Արտասահմանի մամուլը հիւանդ կաց մ'ունի: Ամերիկայի մէջ երկու օրագիր կայ և անոնց ժամանակին չհրատարակուիին նշան է ոչ խրախուսական վիճակի: Եւ ո՞րքաք զարմանալի է, որ Ամերիկայի պէս բազմաթիւ հայ դպրութիւն մը, չկարենայ երկու փոքրիկ և ամենագին թերթեր ապրեցնելու: Անգղիոյ և Քաղղիոյ մէջ հրատարակուած թերթերը միեւնոյն դժբաղդութեան մատնուած են: Վառնայի հայ թերթերը միշտ միեւնոյն խաղաղապետութեամբ կը յառաջադիմեն: Կանոնաւոր է անոնց հրատարակումը, և արդեօք ոս նշան է իրենց վարժարանութեան: — Եղբայրական հայ մամուլը իր «Նոր-Օրով»՝ զրական վերակենդանութիւն մը կը ցուցնէ. այդ լրագիրը՝ որ դեռ շատ նոր է, երթնալով լուրը կերպարանք մը կ'առնու և կը ջանայ բառին բուն նշանակութեամբ հայ հասարակութեան օգտակար ըլլալ: «Հայ մամուլի հարցը» վերադարձով համառօտակի կը յիշատակէ մեր մամուլին անմիթեթար կացութիւնը: Բաժանորդաց ցուրտ վարժուեցը, և այս պատճառաւ է որ հոն չուտով լրագրաւ նորարարութեամբ «Արմաւենին» և ցաղեքեաւ «Նեղոս»ը, հաստաւ «Փարոս»ի իւղը, մի քանի անգամ «Փիւնիկ» իր միտքին մէջ անյայտացաւ և կը լսենք որ դարձեալ նայն

«Փիւնիկ»ը կենք կ'առնու և կը վերակենդանանայ: Այս թերթը իր վերջին դադարման կ'ունենայ 440 բաժանորդ, որոնցմէ հազիւ 90ը միայն կը վճարէ իր բաժնեգրին: Ուշադրութեան կ'առնենք «Նոր-օրի» մի քանի խորհրդածութիւնք: [Երբ շուրջը կը դառնանք եղբայրական մամուլին, և մատնանք ի՞նչ ենք կարգ մը Զաւարդութիւններն ու տղգրութիւններ անցնալին ու ներկային մէջ, երբ ալքի առջեւ կը բերենք ազգին հոգեկան վիճակը, արտասահմանի հայութեան առաջնորդելու ատակ թերթերու պակասը կը շեշտուի անգամ մ'ալ: Եթէ ժողովուրդը համոզուած է որ իր բարոյական ու մտաւորական բարեկեցիկ վիճակը կ'ախճուի և նի մամուլէն, պէտք է ուրեմն ուժ տայ անոր քաջալերէ, ներթապէս օգնէ): Զիշտ են յօդուածագիրն դադարաւորներ, արտասահմանի հայութիւնը կը կարօտի արդ զօրեղ և ողջամիտ զրական առաջնորդներու, որ կարենան ցոյց տալ դառնիկ հասարակութեան, թէ ինչպէս կարելի է ազգային կազմութիւնը միշտ մի մեծ լուծած պահելու, սիրել հնաւանդ հայ զրականութիւնը՝ օգտուել եւրոպայի յառաջադիտութիւնէն, ի տէր ազգութեան դարբեցընել զիրար հալածելէ, թշնամանելէ կ'արձանել, ըլստուէ: «Նոր-օր» իր յիշեալ յօդուածը յառաջ վարելով, կ'ըսէ. [Հեռուները չի մոլորինք դուսելու համար պատճառները հայ թերթերուն մասնաւորապէս հայ մամուլը: Մեր մէջ թերթերը չեն յալըրի, որովհետեւ... Քիչ շատ զարգացեալ կարծուած ազգայիններ, նորաձեւութիւն համարած են օտար թերթեր կարդալ ու հայ թերթերը մերժել: Նորաձեւութիւն՝ թէ զգուշի իմաստակութիւն կ'ընդունէ և այդ զարգացեալ ազգայիններուն վարժուեցը: Անվիճելի է միտքը տուութիւն մըն է այդ խորհրդածութիւնը, որ շատ ակն յայտնի լինելով, քիչ անգամ նա լրագրական հրապարակ վրայ կը նետուի: Զախալ խուճաւ համար: Անմիթեթարութիւն կը զգանք մեր ազգին այդ տիտուր բարքը «Բազմալեզ»ի մէջ արձանագրելու: Ամեն ազգ կ'աշխատի իր լեզուն իր դրականութիւնը, իր գիտութիւնը, մտքի արդիւնքը սիրել, փայտայել, անով պարծիլ, անով ուրախանալ, և զայն հազարդիկ օտարին, զայն ծաւալել օտարին մէջ, և անոր վրայ դարձնել օտարին ուշադրութիւնը: մինչդեռ մեր մէջնէ շատերը կ'առնեն հայուն մտքին սեփական դիտութիւնը, լրագրութիւնը, զրականութիւնը, հանճարեղ արդիւնքը: ոչխարական արհամարհանքով մը կը նային ազգային մասուրական արդեանց վրայ, շշտաբարձ օտարին չաղա-

րեալ խաբեղայ լրագիրներէն և գրականութեանէն, Ոչ մին և ոչ միւսը առեւ, օտարինը օրեւելու առեւ, չի մտնանք ընդգրկել մերինը՝ մեզ սեփական գրականութիւնը, և օտար գրագէտները կերակրելու առեւ, օտվալընէ չի թողունք մեր ամենէն քեզալ լրագրութիւնը, մասնաւոր որ դարգարուած է, թէ ընդէ և թէ օտար գրականութեամբ — Հայ մասնաւոր և աւելի անոր անվհատ գործիչները՝ պատրաստ են լոկ ի տէր հայրենի մարմնոյն՝ անշէլ պահել հայ գրականութեան լոյսը, բոցը, անուրանալի է այս ճշմարտութիւնը, զոր կը տեսնենք նորանոր թերթերու ծնունդէն և վերածնունդէն — Յարաւտեւութիւնը՝ այդ հոգի և շունչ փնդդ առաքինութիւնը՝ Մ. Փ. ՇԵ դարձեալ մեր սուրբ գործին կը մղէ. և այն՝ դարձեալ կը սկսի իր գործը, առանց ետամղութեան և սին փառասիրութեան, այլ ողջ և լուրջ գաղափարով դարձեալ կը բազմի իր արդիւնաւոր գրութեանին առջեւ — Փարեգու. մէջ, մեծ խաղաղութիւնը վերջապէս կը պայթի, հայ երիտասարդաց մի մասն կը կատարէ ի պատիւ մի լրագրական գործիչի գրական հանդէս մը, ուր զգալի կ'ըլլայ Ժողովուրդը յառաջադիմութեան մղող զատակարար գի բարոյք իրական պատկերը. ճառախօսութիւնը տեղի կ'ունենան, գրագէտ մը դէպ ի որմպոս կը նետուի և ուրիշ գրագէտ մ'ալ կը զահագիծուի շատ վար և խոր մինչեւ անգլանքը. և այդ հակամենեւ շարժումը կը ցուցնէ խոշոր չափազանցութիւն մը և Այդ ցաւալի տեսարանին դերակատարն նորաժին գրագէտ մը, Ս. Պարթեւեան կ'ըլլայ. իրաւցընէ նա իր նոր գրչի բարձր և հրապուրիչ ջրնոմ և զարգերով արժանի է աջանայցման. բայց բծեր կը ցուցնէ իր դատմանց մէջ. ամբողջ հայ հասարակութիւնը այս այն ամենէն հազուադէպ հանճարներն կը պատէ, և այդ համակրելի գրիչը զանոնք մէկ գրչի հարուածով կ'աշխատի աշխիւսընդէ և անոնց ճշաւարդեանք մը չի տալ և « Վաղուեան ձայն »-ի և « Նոր կեանք »-ի մէջ լոյս տեսած իր ճանաչազեղ յօդուածները, որքան և թարմ, որքան և գեղեցիկ գաղափարներ լինին, բայց միեւն կարելի է անոնք նոսրացնեն հայուն որտիւ ամենէն մօտ քնարեգունները և անոր մատենադարանքան ամենէն մեծ գործիչները. այս կէտը անշուշտ կարեւի էր մոռացութեան չի տալ և Պ. Ս. Պարթեւեան ներկայ գեղեցկագիտութեան սիրահար գրիչներուն մէջ, ամենէն մեծն է և ամենէն աւելի հեղինակաւորն, և իր յօդուածներէն ինչ որ կ'երեւի՝ նա կարող է իր ոճով

նոր զարդի մը հիմնադիրն լինել, այս շատ փափաքելի է միայն թէ նա թող գրէ, նա թող գործէ։ Մեր գրականութիւնը սիրցողուն համար, զայն պէտք ենք ջնանք դէպ ի լաւն, գեղեցիկն, հրապուրիչն յեղաշրջելու, առաջնորդելու. և այս այն առեւ կարելի պիտի լինի, երբ առանց նախանձախնդրութեան ամէն գրագէտ գործիչ, իր նուիրական պարտքն ամէն բանէ վեր դառն, հալածողով ետութիւնը որ իրաւացի պարծանաց և փառաց վրայ ամենաթանձր ժող մը կը պատէ — Փննադատութիւնը որչափ օգտակար է ազդի մը յառաջադիմութեան համար, բայց մեր մէջ այդ գրական արհեստը ո՞րքան խեղճ է, ո՞րքան խալի և ո՞րչափ յետադիմ. այն՝ շատ անգամ փոխանակ դէպ ի լոյս առաջնորդելու, դէպ ի խաւարն կը զլորտիչ։ Ոմանք և աւելի գրել գիտցողները(?) միշտ քննադատել և զնահատուիլ կ'ուզեն, ալ չէլուսեաներ և ովսանաներ լսել, և բնաւ քննադատուիլ, վասն զի գրել զիտեն(?) և սուր(?) գրիչ ունին, և այսու մեր մամուլը մեծ շուտութեամբ մատնուած է. կարելի չէ յօդուածագրի մը ամէն լաւ արժանիքն վեր հանած և զոված ժամանակ, մի քանի քննադատութիւն եւս յայտնել անոր որոշակի սխալ գաղափարներու մասին. անդէն ամէն զնահատուութիւն կը մոռցուի և հակակրօնութիւնը թշնամութիւնը ծնունդ կ'առնու. անոնց կը յաւորէ ամենէն գութհիկ յարձակում մը, հայ հայունքներու տարակ մը, ազեղ բառերու բառացանկ մը, այս տեսակ լրագրական շարժում մը վերջերս շատ զգալի կ'ըլլայ՝ ոչ խաւար արեւելքի, այլ լուսաւոր Եւրոպայի ազգայնոց միջեւ Գրութիւն մը լուրջ կերպով կարգալ, ողջմտութեամբ զայն վերլուծել, կարենալ անոր հոգւոյն արժանիքն բնական, այս շատ գիտարին բան մը դարձու մեր նորեւելի գրիչներու համար, ասոնք կ'ուզեն մեծ քան մը ըլլալ, յարձակելով հին ծանօթ հեղինակներ արգիւսեան արձանաց և հաստատութեանց վրայ, շատ սխալ և շատ տխուր ուղղութիւն. գործերը ուղիղը, գրեմը լաւը և առաջնորդենք առանց յաւակնութեան, քննադատութեանց ասոնք յարգելու և զրական անժուռ կոխներ կարուցանելու, ասանց ակն յայտնի Յիծաղելի հակակրօնութեամբ և բիրտ անուանարկութեամբ, և վերջապէս կարեւոր է որ ըմբռնենք բիւ մը գրական աշխուսթիւնը, զաղաքավարութիւնը, պատշաճութիւնը, և որչափ որ խմբադիր մը կամ յօդուածագիր մը անփորձ երիտասարդ մի լինի, միշտ ջնախուք է յարգել լրիւութիւնը, զրիչ մաքրութիւնը,

համեմատութիւնը: — Մեր արդէ լրագրութիւնը սկսաւ մի ուրիշ խոշոր սխալի մէջ եւս սայթաքելու: Լրագրութիւնը սահման մ'ունի, ուսելիք անդին անցնելը բնաւ ներելի չէ, և նոյն ինք լրագրական օրինաց հակառակ է նախ, որ լրագիր մը կամ հանգէս մը հասարակաց «օրական» ըլլալով իր զգուշանար նոյն իսկ անձնական վէճերը պաշտպանելու կամ դատապարտելու, և միթէ բաժանորդք ստակ կը վատենն անձնական մենամարտութեան հանդիսատես լինելու համար. երկրորդ. որ բնաւ ներելի չէ, լրագրութիւնը մուտք կը դնէ ընտանեկան խնդիրներու մէջ, որ միայն կը սահմանափակուի ընտանեաց միջեւ. և այդպիսի խնդիրներն որ երբեք հանելի չէ, նոյն ընտանեաց շեմէն դուրս ելլելու՝ հասարակաց առջեւ պարզուելու, հրաւիրելով ընթերցողաց պարսաւն կամ արգահատանքն, գոթն կամ կելիծն. ինչո՞ւ հասարակութիւնը դատախազ կոչուի այդ ընտանեկան երկպառակութեան և ցաւալի օճումն ներս, միթէ հասարակութիւնը կարող է ընտանեկան (թէեւ լինի նա զրական ընտանիք մը) ներքին ամէն պատճառներն ըմբռնել, և քառայնմ հայտարարի պաշտօն կատարել, կամ կռակակցութեան դիմել: Լրագրութեան նիւթ կը պահի՞ր յաշկուտ, քննելու, ուղղելու, առաջնորդելու: Մի քիչ դուրս ելլենք կուսակցական և անձնական խնդիրներէն. քննենք հայ լրագրական ուղղութիւնը, մեր զրականներուն և հեղինակներուն ներկայ կացութիւնը. վեր հանենք, ցոյց տանք հասարակութեան այն ամէն ժամանակակից դիրչներն, որոնց վրայ մամուլապատ ցուրտ քարը կը հանգչի մոռացութեան տալով անոնց զրական և հասարակական օգուտն: Գրենք ինչ որ պէտք է և օգտակար:

Հ. Ս. ՆՐԵՄ.

ԲԱՂԱԲԱՆԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՁԻՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

ԵՐԱԿ պատմութիւն մը, պատերազմ մը և կամ արկած մը այնքան միջին և հակառակընդդէմ լուրերով յերեւան եկած չէր, որքան Ձինաստանի մէջ տարիէ մը ի վեր ազեաալի ծառահարած: Այն օրէն յորում հեռագիրը ցանաւցին Բաքուներէ եւրոպացաց ղէմ յաղուում, որքան հարիւրաւոր լուրեր իբրեւ ճշմարիտ հաստատուեցան, ջրուեցան.

և վերջապէս ի սպառ մոռցուեցան: Մերթ կայսրն էր որ կը թունաւորուէր կամ կը սպաննուէր խորհրդաւոր երեսօլթներով, մերթ կայսրուն ինչ պաշտօնանկ կ'ըլլար: Ապա՝ Եւրոպիոյ ճամբուն ղեռնպնէ կը սպաննուէին շարաւար մահերով. բոլոր Եւրոպա քաղէ կ'ելլէր և բանակներ կը հասցնէր արգաց իրաւանց ղէմ այդ եղած սպաննութեանց վրէժը խնդրելու, և այս լուրը ամբիներով իբր ճշմարտութիւն մը կ'ընթանար: ապա՝ տարակոյտ, և վերջը ոչ ոք միտով կ'ուզէր ընդունիլ այդ տարակոյտն: Եւ օակայն վերջապէս կը ճանչցուին այդ տաղանակներն ստուծութիւնք, կը հնարուին նոր ուրիշ լուրեր կայսերական արքունեաց սպանման, փակաւորեան կամ բնակարանի նկատմամբ, և տակաւին ամէն օր կը շարունակուին նորանոր տեղեկութիւնք, որոց ստուգութիւնը չ'ի արդեօք մեզ կ'երաշխաւորէ: Արդեօք այս ամէն հնարաւորութեանց մէջ չկար Եւրոպիոյ պատմութեանց ոմանց մատը: Արդեօք կ'ուզէ՞ Եւրոպա որ Ձինաստան խաշաղի և հանգարտի: Այո պետութիւններն անոնք՝ որոնք կը փոփաքէին անուղղակի օգուտի, կը ցախին մեծապէս որ հարաւատ հիւանդին զուգոր շատ բժիշկներ միաբան թափեցան, և այդ պատճառաւ ամէն հնարք կը մտածուի զոնեայ այդ բժիշկներէն զոման ճամբայ ղնելու: Առ այս թերեւս ամենէն աւելի շահադէտք կ'ուզեն օրինակ տալ, որպէսզի՞ սպա առանձին զտանն և կամ հրաւիրուին:

Թողիմք ժամանակին պարզելու և յատակելու այս ամէն միութիւնքը և ժխորքը, Ձինական ժողովրդեան ներկայ ուռոյն իբր նմոյշ մը հրատարակենք իտալական նշանաւոր լրագրի մը (Քորրիէրէ տէլլա ռէրա) սեպհական թղթակցին մէջ նուաճը, որ կը խօսի մասնաւորապէս իտալական քարոզութեան աներուներուն վերայ: Խնդճ քարոզիչք որոնք լուելեայն բերդ զհոգութիւնք կ'ընեն, տարիներէ ի վեր առանց շահդիտութեան, քրիստոնէական կրօնից հետ կը ծաւալեն ի Ձինաստան նաեւ քաղաքակրթութիւնը, և օակայն եւրոպական տղացայ առանձին շահեր եկան խռովելու և աւրդելու իրենց ոչ միայն արեական զործը այլ և պատճառ ըլլալու մահուան թէ իրենց և թէ բնիկ անմեղ հետեւողաց:

ՁԻՆԱՍՏԱՆԻ ՆԵՐԿԱՑ ԴԵՊՊԵՐԵՆ

Ամէն օր նոր սոսկմունք հինքրուն վրայ կ'աւելան: Այն սարսափելի ատելութեան մոլե.